

ROČENKA DOBROČINNÉHO KOMITÉTU V BRNĚ

CHUDÝM DĚTEM

ROČNÍK XLVIII.

MÁCHOVY OHLASY

Ve prospěch chudých dětí českých škol brněnských

Uspořádala

HANA HUMLOVÁ

1936

Nákladem Dobročinného komitétu v Brně

Vytiskla knihtiskárna a nakladatelství Pokorný a spol. v Brně

SVATOPLUK ČECH A KAREL HYNEK MÁCHA

Arne Novák.

Svatopluk Čech, vyznavač a básník tradice, přijal dědictví předních literárních osobností, které naň působily silným vlivem, z rukou svého otce, nadšeného zastance myšlenek předbřeznových a zásad osmačtyřicátnických: Jan Kollár, Karel Hynek Mácha, Karel Havlíček Borovský přistoupili k vnímavému hochu prostřednictvím Františka Jaroslava Čecha. Syn zaznamenal přesně ve svém životopisném »Druhém kvěť« a v beletristicky upravené vzpomínce »Pan Brůžek«, čím byl básník »Máje« a »Cikánů« jeho rodičům za jejich mladosti: jak otce byl vzrušen a naplněn blouznivým obdivem po četbě »Cikánů«, jak recitoval paní Kláře se zápalem a pohnutím epilog »Máje«, jak poslouchající, ale nezcela chápající synek si zachytil odsud do paměti dvě ze slavných metafor: »Zbortěné harfy tón, strhané struny zvuk.« Za litoměřického pobytu na normální škole přistoupila po návštěvě u Máchova hrobu k neurčité chlapcově tuše o básníkovi Máchova lidská osobnost i se svou tragikou, která se studentíkovi zdála býti zhuštěna do epigrafu: »Daleká cesta má — marné volání«, vtesaného pod postavou andělovou do kamene náhrobku, ale o podstatě tehdejšího dojmu napsal přílehlavě po pětadvaceti letech: »Nad mou mladou hlavou zašuměla v onen den tajemná peruť vznešené poesie. Neznal

jsem jí -- tušil pouze.« Praha přinesla i toto poznání.

Svatopluk Čech je umísťuje do čítárny starého Národního musea a patrně do začátků vyššího gymnasia: tam četl »Máj« po prvé. Vzpomínaje na to v autobiografii, parafrasuje lyricky scenerii básně a skoro jen mezi řádky naznačuje, že postřehl — jistě správně! — jako dominantu skladby rozpor krásy přírodní a žalného osudu člověka; pak shrnuje své vzrušení takto: »Když jsem knihu dočetl, bylo mi, jako bych se probouzel z kouzelného, i ve své hrůze a truchlivosti čarovně krásného snu, v němž se mi zjevil docela nový, netušený dosud svět, a jehož vidiny ještě dlouho potom zaujímaly všechny moje myšlenky.« Zdá se, že tento dojem po celý život potrval, neboť podobným způsobem charakterisuje Sv. Čech »Máj« i později, ať vkládá poněkud povšechnou chválu básně »tak plné stesku temného i žele a přec i čarovného krásy pele« s poesii, »jíž věru žádné srdce neodolá« ve »Zpěvníku Jana Buriana« do úst mladé, odnárodněle šlechtičně Stelle, nebo ať sám vyznává v básni »Na Valdštýně« před domnělou Máchovou podobiznou »však čarovný tvůj Máj nás jímá, stále svěží, neb vším tu mluví k nám ta, která věčně žije, ta ve všech podobách vždy božská poesie«. Avšak nezůstalo jen při poznání »Máje«. Velmi pravděpodobně přečetl Sv. Čech oba svazky prvního souboru Máchova, právě tehdy vydaného, jak ukazuje nejedna přímá reminiscence na postavy a motivy, vycházející z vedlejších ohnisek tvorby Máchovy, na př. v mladistvém dramatickém zlomku »Oldřich a Jaromír«, který navazuje přímo na »Bratry«, nebo v burleskní figuře chvástavého vojína v cyklu »Ve stínu lípy«, v níž byla zjištěna filiace s pitvorným Bártou Flákoněm z Máchových »Cikánů«.

Bylo by však příliš smělé, ba nesprávné, kdybychom tvrdili, že se Sv. Čech stal, když po mladistvých pokusech našel svůj vlastní tón, uchvátivší tak mocně srdce vrstevníků, pokračovatelem básnické tradice máchovské; nebyl jím ani on ani nikdo mezi jeho druhy ze skupiny »Ruchu«, kdežto u nejednoho z příslušníků družiny »Lumíra« se potkáváme s obměněným, ale přece rozeznatelným dědicstvím Máchovým. Již sám básnický nástroj Čechův se lišil velmi podstatně od výrazových prostředků Máchových, ač oba mistry slova spojovala na př. záliba v jambických verších. Ale Sv. Čech marnotratným hromaděním synonym, stálými opisy, nákupeninami metafor a metonymií zbavil básnický sloh názorné a sugestivní výraznosti máchovské a zároveň prudkou, ba vášnivou melodii Máchovu nahradil stejně jako Vrchlický vládnou i jednotvárnou splývavostí; básníka energicky tvořivého zastupoval u něho, na rozdíl od Máchy, často efektně pracující řečník, užívající zhusta slova pastosního a pestrosti únavné.

Básník »Adamitů«, »Evropy« neb »Lešetínského kováře« vzal z ruky Máchovy i Fričovy neb Hálkovy epickou formu veršované povídky, odvozenou z Byrona, ale převedl ji na zcela jiné dráhy, než jaké jí razil Mácha v »Máji« a v »Mnichu«; potlačil její exotičnost a dobrodružnost; zaplašil záhadný a tajemný temnosvit dějový; vypracoval do jasných kontur povahokresby osob; dumy a samomluvy postav umenšil ve prospěch dialektických zápasů a závodů debatních. Především pak útvar založení romantického postavil do služeb přítomnosti a jejích zájmů i potřeb ideových, společenských a mravních, které stejnou měrou pronikají také v námětech vyvážených z historické dálky. Zřídle metafyzické ovzduší musilo ustoupiti husté atmosféře nabitě jakoby před bouří problémy svědomí občanského, ať

obecně evropského, ať slovanského neb českého. Neběželo pouze o realistickou aktualizaci zveršované povídky romantické, ani o demokratické zobčanštění individualismu, vystupňovaného až v titanismus, nýbrž zároveň o nahrazení máchovské metafysické a vesměrné inspirace problematikou sociálně morální a národně politickou; v tom se Svat. Čech oddálil od Máchy ovšem o mnoho více než Vrchlický, nemluvíc ani o neuvědomělem Máchovu dědici mezi Lumírovci, Juliu Zeyerovi.

Na počátku své básnické dráhy kroužil také Sv. Čech vášnivě kolem máchovských problémů: nejúchvatnější hrdina jeho »Adamitů«, jediný silný duch mezi tolika rozkošnickými a panovačnými slabochy velkých slov, Henoch, se ve své vzdorné samotě trýzní otázkou po tom, »co se nic nazývá«; ve svém hrdém agnosticizmu jest to skeptik — nihilista metafysický, nadaný oním smělym zorem a rozletem vesměrným, který »Adamity« spojuje jak s Nerudovými »Písněmi kosmickými«, tak s Vrchlického »Duchem a světem«. Není bez významu, že Sv. Čech vybavil tohoto Henocha jako starce zoceleného životem; jenom proto ho v blízkosti marných otázek, na něž odpovědi, nejímá máchovské zoufalství, vzpírající se v divoké křeči hlubší a temnější noci, která mu nastává.

Ocitají-li se těmto záhadám věčnosti a nicoty tváří v tvář u Sv. Čecha mužové, kteří ještě stojí uprostřed života, zmocňuje se jich zoufalství zcela dramatické, hrozící až sebevraždou. Jsou pro to dva autobiografické dokumenty, zpravidla přehlížené, oba z doby přibližně stejné: zápis hrdiny »Zpěvníku Jana Buriana« před pokusem o sebevraždu a chmurná zpověď z »Nových písní«, nadepsaná příznačně »V temné chvíli«. V této hřbitovní a noční dumě, kde chce básník za pozdní za-

stávky na hřbitově od duchů zemských, rojících se jako divé stíny, vynutiti odpověď po smyslu života a smrti, po podstatě vesmíru a ducha jej řídícího, po účelu kolotajícího světa a pozemského bytí, napsal r. 1885 svou skladbu nejmáchovtější od mráкотné atmosféry ve hřbitovním prostředí až po dynamičnost, s jakou zoufalou dlaní bije do zavřených, okutých vrat věčné záhady; máchovský jest i závěr tragického agnosticizmu, ona »děsná tíže« zjevující »více než tisíc hlubokých a velkých slov«, která připomíná »pouhé prázdno«, zívající v II. zpěvu »Máje« kolem Viléma, nad Vilémem i pod Vilémem.

Tento máchovský výkřik i se svým dramatickým gestem jest u zralého Sv. Čecha výjimkou celkem ojedinelou. Máchovské metafysické Nic ustupuje u něho onomu destruktivnímu nihilismu, pokřtěnému Turgeněvem, který jednak popírá smysl a možnost poznání, jednak zamítá účel a cíl lidského snažení, jednak ukazuje k nicotnosti dosavadních politických a společenských řádů; zvláštním paradoxem hlavní mluvčí tohoto směru, urozený hejsek Vladimír v »Slavii«, dovede takřka s pohrdavým úsměvem spojití ničivé revolucionářství a požívačné rozkošnictví. Do této postavy, částečně připravované revolučními hrdiny ze sprízněné »Evropy« nevložil Sv. Čech pranic z vlastní bytosti a z jejího vyznání. Zde kritisuje a odmítá prostě historický typ, v nějž za zvláštních poměrů ruských vybuchlo jedno křídlo revolučního individualismu byronského, a to ono, které Máchovi a českým jiným byronistům zůstalo vždycky nejvzdálenější. Tomuto Nic, fosforeskujícímu na štítě ruských nihilistů, nepohleděl Sv. Čech sám nikdy do tváře; jen mu nastavil zrcadlo, které vracelo podobu pokřivenou pojetím jednostranně záporným. Výmluvná Vladimírova tiráda po kontraversi

s bratrem Ivanem a před hostinou za přítomnosti krásných žen na konci I. dílu »Slavie« znamená největší uchýlení Čechovo od myšlenkového okruhu Máchova. Přesvědčivým důkazem, jak se odcizil máchovskému světu kosmické a metafysické spekulace, jsou pak i celé »Modlitby k Neznámemu« se svým úsilím o princip harmonisace jak v myšlení náboženském, tak v oblasti morální: životním tragickým prazážitkům jinocha Máchy se od základu přiči pantheismus, humanita, pacifismus, tolstojovské neodpírání zlému Sv. Čecha starce, jímž se předčasně cítil, sotva dosáhl padesátky.

Odciziv se na vrcholu svých dnů Máchovi myšlenkově, nepřestával však Sv. Čech ve své mravní spanilosti vyznávat básnickému miláčku své mladosti onen oddaný obdiv, onu blouznivou lásku, ono příchýlné žákovství, jakým zahrnoval od chlapectví Máchu umělce, Máchu člověka. Dal tomu na počátku let 90. přímo úchvatný výraz v básni »Na Valdštýně«, zařazené do »Pestrých cest po Čechách« jako vyvrcholení cyklu »Z cestovního deníku Jana Vraného«. Na pohled nejprve krajinářská evokace, vznícená setkáním s Maškovým obrazem sv. Jana Křtitele v kapli na Valdštýně, jenž jest tradičně pokládán za Máchovu podobiznu; pak dlouhá dějová i náladová parafráze »Máje« se zálibnou citací metaforických kaskád z epilogu; nato elegie za Máchou, založená na antitési lidského a básnického osudu pěvcova; posléze výmluvná dialektická tiráda o poměru pravdy a krásy v básnictví; na konec apoteosa Máchova, tryskající zřetelně z hloubek spříznění, nikoliv duchem, ale citovými vztahy.

Bylo by třeba podrobné a odborné analýsy, aby bylo ukázáno, kterak Sv. Čech tyto různorodé prvky spájí v splývavou jednotu nepozorovatelných slohových přechodů, v čemž se právě od Má-

chy zásadně odlišuje. Taková analýsa by jistě do-
vodila, jak se i při domnělém slovném citování verš
a výraz Máchův v Čechově ruce mění; jak žák
mistra přehodnocuje pointami, antitésami, barev-
nými i světelnými kontrasty; jak vedle krajiny
máchovské nenápadně a účinně staví svou přírodu
vlastní, rafinovanější v pěstění smyslovosti («z
hloubi tyčí les dav štíhlých, strmých pňů a větví
rásnou směs, jež kolem v propasti noc zelenavou
přede»). A pak by vysvitlo též, jak hluboce nemá-
chovské je řečnický dialektické řešení rozporu mezi
krásou a pravdou, do něhož Sv. Čech vložil nejvíce
důmyslu a nejvíce výmluvnosti, jen aby smířil roz-
por, jen aby vybudoval mezi těsí a antitésí duhový
most syntése; jen aby na počest tragického básní-
ka disharmonie zharmonisoval svou koncepci toho,
»co poesie jest, ta svatá, veliká«.

Tím více uchvacuje při základních rozdílech
myšlenky i umění Čechova důvěrně citová pří-
chylnost k Máchovi, povznesená do vyšší sféry
ještě ušlechtilou skromností poety, který právě
tehdy byl zahrnován nejúplnější přízní obecnstva
i kritiky:

*»Jsem také básník snad. — Jak vzdálen, Hynku,
tebel*

*Ne velikostí jen — s tou nesmím měřit sebe —
než celým ducha směrem, cítěním a snahou,
jak od tvé rozdílnou jsem ubíral se drahou!
A přece v žití celém z pěvců rodné strany
byls duch mi zoláště milý, drahý, zbožňovaný.*

— — —
*Má hlava před tebou se v úctě zbožné sklání,
o krásy proroku! Jdu dále povznesen
a nazpět v žití hluk si nesu v dumavé skrání
s bříz, jedlí šuměním touj hvězdný jarní sen.«*

Bylo od dob Sabinových a Fričových v Čechách mnoho básníků, v jejichž myšlení a díle vzrostlo mohutněji než u Sv. Čecha »hořčičné zrno« Máchovo. Nejvzácnější jména naší lyriky, Vrchlický, Zeyer, Březina, Hlaváček, Hora, Nezval, jsou mezi nimi, a ne jeden z nich vyznal své máchovské synovství otevřeně před Bohem i před lidmi. Ale — až do »Máchovských variací«, jimiž Josef Hora v jubilejním roce oslovil a oslavil pěvce »Máje« — nedovedl nikdo z nich najít tak výmluvný a uchvacující výraz pro citové příslušenství ke Karlu Hynku Máchovi jako Svatopluk Čech, jeho pokorný syn levobočný.

O B S A H

	<i>Úvodem</i>	5
Ferdinand Strojček:	<i>První ohlas »Máje« v českém písemnictví</i>	5
Antonín Veselý:	<i>Osamělý poutník</i>	14
Arne Novák:	<i>Scatopluk Čech a Karel Hynek Mácha</i>	31
Jan Opolský:	<i>Světlo z minulosti (báseň)</i>	39
Eva Jurtinová:	<i>Jul. Zeyer a K. H. Mácha</i>	41
Pavel Fraenkl:	<i>Mácha a Březina (Dvě kapitoly ze studie o K. H. Máchovi)</i>	44
František Halas:	<i>K. H. Mácha (báseň)</i>	68
Bedřich Václavěk:	<i>K. H. Mácha a Fr. Halas</i>	69
Albert Pražák:	<i>Štúrovi žáci a Mácha</i>	76
Karel Polák:	<i>Německé překlady »Máje«</i>	94
E. Dostál:	<i>K. H. Mácha ve výtvarném umění</i>	117
Josef Plavec:	<i>Karel Hynek Mácha a hudba</i>	135
Albert Vyskočil:	<i>O Máchově krajině</i>	149
J. R. Marek:	<i>Mácha v zrcadle pražské výstavy</i>	152